

Маруся Чурай (стисло)

Ліна Костенко

Розділ I

Якби знайшлась неопалима книга

Такого-то року й такого то дня Маруся Чурай на лаві підсудних, і пів-Полтави свідків під дверима.

Маруся стоїть перед судом тому, що її звинувачують у навмисному отруєнні свого коханого Гриця Бобренка. Один за одним свідки розповідають, що бачили, як Гриць і Маруся зустрічалися, як дівчина кинулася через кохання в річку, і її врятував Іван Іскра. Мати Гриця привела аж сімнадцять свідків, які стверджують, що Маруся — відьма. Горбань вважає, що Чураївна, дізнавшись про одруження свого нареченого з іншою, Галею Вишняківною, спеціально напоїла його отрутою. Сама ж Маруся стоїть і мовчить. А Бобренчисі так хочеться бачити її приниження, каяття. Вона розповідає, що не заважала їм нім зустрічам, щоб син не бігав до жінок легкої поведінки.

Яким Шибалист розповів громаді, як ріс Грицько, якого Чураї і годували, й на розум наставляли, бо матері його все ніколи було: "воювала — за курку, за телицю, за межу". Діти зростали разом, покохали одне одного. Маруся — щиро, самовіддано, а от у Гриця в душі двоїлося: "Від того кидався берега до того. Любив достаток і любив пісні".

До суду прибув посланець із Січі з листом про необхідність допомоги Хмельницькому. Він послухав справу і сказав, що треба подивитися ще з боку зради: "Зрадити в житті державу — злочин, а людину — можна?!"

Найбільше страждає Іван Іскра, козак, що любить Марусю. Але він, перш за все, патріот, тому говорить: "Ця дівчина не просто гак Маруся. Це — голос наш. Це — пісня. Це — душа... Коли в поход виходила батава, — її піснями плакала Полтава... Людей такого рідкісного дару хоч трохи, люди, треба берегти!"

Але судді ухвалили вирок — страту на шибениці.

Розділ II

Полтавський полк виходить на зорі

Спливає час. Усюди битви. У боях вирішується доля народу: "Там бій гримить. Там гине наша воля. Там треба рук, і зброї, і плечей". І що там, здавалося б, чиєсь маленьке життя. Але Полтава мовчить, приголомшена власним вироком. Сумно, без пісень, виходить Полтавський полк на зорі в похід. Іскра мчить посланцем до гетьмана Хмельницького.

Розділ III

Сповідь

Очікуючи страти, Маруся думає: "Пройшло життя. Не варто було й труду. Лише образи наберешся вщерт". Вона зневірена, покинута, до того ж і не винна у смерті Гриця. Картає себе, що загинув хлопець не по-людськи, усі з ним прощаються, тільки до неї нікому немає діла. Пригадує дитинство, працю разом із Грицем, розповіді діда

Галерника про війну, про полон, щедрування, святкування в ніч на Івана Купала.

Згадує й перше горе — смерть батька, який був справжнім героєм, лицарем. Коли вона почула, як про Гордія Чурая співає кобзар, у неї в душі задзвеніли пісні. Любов її батьків одне до одного була для дівчини взірцем, тому вона й вимріяла, вигадала собі кохання: "Моя любов чолом сягала неба, а Гриць ходив ногами по землі". Парубкові не стільки сподобалася інша дівчина, як набридли щоденні материні нарікання на нестатки. Гриць і Марусі часто говорив: "Затям, любов любов'ю, а життя життям". А він же був хоробрим козаком! Але: "Не так ті кулі козаку страшні, як це щоденне пекло метушні".

Бобренчиха весь час говорила синові, що Маруся — надто розумна для дівчини. І Гриць обирає Галю Вишняківну. "Нерівня душі гірша, ніж майна!" Але виявилось, що вдавати кохання теж нелегко. Й одного разу він приходить до Марусі, щоб полегшити свою душу. Благає простити, клянеться в коханні. Та Маруся йому не вірить. Але не хоче помсти: "Я не труїла. Те прокляте зілля він випив сам. Воно було моє".

З розпачу дівчина зібрала зілля, про яке знала від бабусі. Вона не хотіла жити, і смерть була для неї як жадане забуття, спочинок.

Розділ IV

Гінець до гетьмана

Палає Україна, скрізь точаться бої. Іван Іскра поспішає до Білої Церкви, де перебуває Богдан Хмельницький. Нарешті дістався. У гетьмана — безсонням обпалені очі, старшини — в рубцях, у клоччі, прямо з бою. І все ж Іван, повідомивши гетьмана, що полк у дорозі, розповів йому про Марусю Чурай. Той згадав славного Гордія Чурая, пісні Марусі, які співала вся Україна. І написав наказ про помилування славної піснярки. Та чи встигне козак до Полтави вчасно?

Розділ V

Страта

На світанку Маруся вже була готова до страти. Мати принесла їй чисту сорочку, намисто. Безжальна юрма потяглася в степ на видовисько. Маруся йшла гарна, як завжди, й горда. Сліз немає. Та раптом вершник — гінець від гетьмана з помилуванням: "В тяжкі часи кривавої сваволі смертей і кари маємо доволі. ... її пісні — як перло многоцінне, як дивен скарб серед земних марнот. Тим паче зараз, при такій війні..."

Маруся мовби скам'яніла: цієї кари для неї було досить.

Розділ VI

Проща

Мати не витримала такого випробування і незабаром пішла з життя. Відчуваючи невимовну пустку в душі, Маруся зібралася на про щу. Йшла дорогами чорна, худа, дивилася на світ порожніми очима. Тільки з часом краса рідної природи трохи відлікувала душу: "Буває, часом сліпну від краси. Спинюсь, не тямлю, що воно за диво, — оці степи, це небо, ті ліси, усе так чисто, гарно, незрадливо, усе як є — дорога, явори, усе моє, все зветься — Україна". Дорогою дівчина зустріла мандрівного дяка, який поставився до неї, як до дитини. Маруся не сміла відкритися йому, хто така, розповісти

про свою долю.

Дорогою вони бачать міста, де проливалася кров за волю України. Страшні картини обпаленої землі, сплюндрованої війною, примушують Марусю на деякий час забути про особисте горе. Вона складає пісню про Байду інших славних захисників вітчизни, а дяк дивується з її голосу. Доходять до Києва — суцільної руїни на той час. Дяк роздумує над тим, хто ж святі. Й висловлює думку, що козаків-оборонців теж можна до них причислити. Треба вчитися на прикладах власної історії. Розповідає, що й він колись кохав панну, але та його мову назвала "хлопською". Дяк зрікся своєї любові до чужої йому по духу людини.

Дяк залишив Марусі в дарунок хустку, і їхні шляхи розійшлися.

Розділ VII

Дідова Балка

Зима в Полтаві була тривожна. Скрізь порожньо, тихо, сумно. Тільки димок куриться з Дідової Балки. Там живе дід Галерник. Двадцять років він пробув у неволі на галерах. Дід виробляє з дерева ополоники, ложки та різні немудрі хатні речі. До нього завітав Іван Іскра, щоб порадитися щодо Марусі. Вона самотня, горда, ніякої турботи од людей не приймає. А він же хотів зробити її щасливою, відчувати велику спорідненість душ і долі.

Розділ VIII

Облога Полтави

Незабаром під брамами Полтави зупинилося вороже військо. Його, за угодою, мали б впустити, але брама зачинена, міцна, і на валах козацтво походжає. Вороги лютують, а їм подають універсал, в якому говориться, що український і польський народи є рівними, Полк стоїть у полковому місті, "це значить — стоїмо ми на своїй землі".

На валу стоїть Іскра, думає про Марусю. Вона відмовилася стати йому за дружину, говорячи: "Моє життя — руйновище любові, де вже ніякий цвіт не процвіте".

Над Полтавою нависла загроза. Вороги рубають віковичний Пушкарівський ліс. Стріляти не можна. Голод. На базарі — дві качки, одна хлібина й безліч матерії, різних приправ, тільки приправляти нічого, навіть на Різдво. Іван був у Марусі, а вона навіть не зраділа, сама як тінь. Облогу зняли. Полтава ожила.

Розділ IX

Весна, і смерть, і світле воскресіння

Після тяжкої зими прийшла весна, принесла надію на спасіння. "Цвіте земля, задивлена в свободу. Аж навіть жити хочеться мені", — радіє Маруся, хоч хвора на сухоти. У неї кашель, лихоманка. При йшов Іван, посидів мовчки і пішов, бо "Богдан підняв козацтво за свободу, універсалом обіслав полки".

Маруся стояла край шляху, як колись, а повз неї проходив полк, співаючи її пісні: "Зелененький барвіночку", "Не плач, не журися, а за свого миленького богу помолися", "Ой не ходи, Грицю".

Критика, коментарі до твору, пояснення (стисло):

Роман у віршах Л. Костенко "Маруся Чурай" має історико-фольклорну основу. Духовне життя нації показане крізь призму нещасливого кохання. Твір порушує проблеми ролі митця в суспільстві, індивідуальної свободи людини, вірності та зради, провини та спокути. Талановита й горда дівчина не стала виправдовуватися, що не винна у смерті Гриця. Життя різних верств українців (за духовним, а не за соціальним поділом) оживає, виблискує яскравими фарбами під поетичним пером письменниці. У творі багато філософських роздумів, ліричних відступів, які пронизує гаряче почуття патріотизму.